

A *hoplon*-*hoplita* terminológia kérdései

Írásomban a *hoplon*, illetve a *hoplita* terminusok vizsgálatával szeretnék foglalkozni. Sok könyvben olvashatjuk, hogy a *hoplita* az általa használt kerek pajzsról a *hoplon*ról kapta nevét. Csak néhányat említve: 1.) Snodgrass írja: „*amiről a nevüket kapták a nagy kerek pajzs vagy a hoplon*”. 2.) Hammond szerint: „*a nehézfegyverzetű gyalogosokat vagy hoplitákat a pajzsaik (hoplon) után hívták így őket*”. 3.) Hanson úgy említi: „*a felszerelés egyik része a hoplon, melyről a gyalogosok végül a nevüket kapták*”. 4.) Németh is hasonlóan írja: „*A hopliták jellegzetes kerek pajzsukról, a bal karjukon viselt hoplonról kapták a nevüket*”. Ezek a kijelentések persze részben megállják helyüket, de nem biztos, hogy ilyen konkrétan. A régebbi szakirodalmak, nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel, melyet Lazenby és Whitehead professzorok 1996-ban feltettek. Biztos-e ez az állítás, van-e rá elég szöveges bizonyíték?

A klasszikus kori forrásokat feldolgozó, mértékadónak tekintett Liddell–Scott görög–angol szótár is több jelentéscsoportban, számos jelentésben tárgyalja a *hoplon*t: az alapjelentésként feltüntetett „eszköz”, „felszerelés” (*tool, implement*) ugyanis több jelentéstartományban értelmezhető. Ha hajózásnál használatos eszközökre gondolunk, akkor a konkrét jelentés „hajóköttel”, vagy általában „köttel”, de így nevezik például a kovácmesterek szerszámaikat is, és a szó többes száma, a *hopla* „fegyver” jelentésben is ismeretes. A *hoplon* gyakran jelenik meg a fegyverfutás tárgyakén Pausanias leírásaiban, de nem következetes az *aspis* (pajzs) és *hoplon* szavak használatában. A feliratos anyag mellett mindössze néhány antik szerző használja a *hoplitának* állítólag nevet adó „pajzs” jelentést, míg végül a *hoplon* kifejezést is elkezdik alkalmazni „nehézfegyverzetű gyalogos” értelemben.

Mielőtt a konkrét szöveghelyekre térnék, előbb magát a pajzsot és vértetét mutatnám be.

Ami a pajzs anyagát és méretét illeti, az írásos források mellett régészeti leletek (Pylos, Szicília), továbbá képi ábrázolások (*Chigi-váza*) is segítségünkre lehetnek a leírásában. A pajzs átmérője átlagban 90–100 cm volt, a vázaképekről ismert kör alakú konkáv formával. Alapját barázdált fa elemek adták, melyeket vékonyabb darabokra vágtak, majd derékszögben illesztettek egymáshoz. A pajzs faanyaga közepén vékonyabb volt, a karimánál viszont fokozottan megerősítették, mivel leginkább ez a rész volt kitéve a sérüléseknek. A nagyobb tartósságot a széleken körbefutó bronz pánt biztosította, ahol a legtöbb csapás érte. Gyakran maga a pajzs középső része is kapott bronz bevonatot (*χαλίκωμα*), hogy így akadályozzák meg az anyag forgácsolódását. A bronzlemezt ebben az esetben szinte papírvékonyra (átlagosan 0,3–0,9 mm) kalapálták. Néha a fa és a bronz réteg közé bőr bélést is ragasztottak. Egy átlagos pajzs súlya 7–8 kg lehetett. A nehézfegyverzetű gyalogosok pajzsának fontos jellegzetessége a kettős markolatrendszer, melynek részei a *porrax* (*πόρραξ*) és az *antilabé* (*ἀντιλαβή*) voltak. A pajzs belső

oldalának közepére szerelték a függőleges irányban haladó, gyakran az egész pajzsot átérő bronzpántot, a *porpaxot*. A bronzpánt, valamint a pajzsak a jobb kéz felé eső szélén kialakított fogantyú, az *antilabé* együttes használata segítette a pajzs mozgathatóságát, vagyis növelte a védelmet. Ha a katona a bal kezét szinte a könyökéig átsúsztatta a *porpaxon*, majd megmarkolta az *antilabét*, kedvezőbb súlyelosztást és nagyobb hatékonyságot biztosított. Védekezés során a pajzs enyhén megdőntve érte el a legnagyobb hatékonyságot. A bal lábukat helyezték előre és az *óthismos* (ὄθισμός) során, gyakran vállal és testükkel növelték a nyomatékot. Menetelés alatt a katona bőrszíjjal a hátához erősítve vitte a pajzsát. Díszíthették különböző jelekkel, általában valamely védőisten attribútumával (thébaiak Héraklész buzogányával, vagy a mantineiaiak Poseidón háromágú szigonyával) illetve egyéb képekkel. Viszont legtöbbször a városállam kezdőbetűjét, Spárta a lambdát (Λ), Sikyóniak szigmát (Σ) festették föl rá.

A sérülékeny fej védelmére sisak szolgált, melynek anyaga hagyományosan bronz (κόρυς, κράνος), ritkábban bőr (κυνέη) volt. A bronzsisak két fő típusa ismert, az illyr és a korinthusi sisak. Mindkettő kúp alakú (*Kegehelm*). A VII. század első felétől terjedt el korinthusi típus. Fő jellegzetessége a szemtől az állig terjedő T-alakú vágat. Az idők során az orrvédő és az arcvédő nagysága nőtt, a sisakon lévő rések egyre szűkebbé váltak, a fület szabaddá tették. Az illyr sisak a korinthusival ellentétben nyitott arcrésszel rendelkezett. Mindkét fajta díszítésére az ún. sisakforgó szolgált, melyet lószőrből készítettek. A sisakok átlagos súlya 1,6 kg volt. Előnyei mellett a sisak viselése számos hátránnyal járt. Már a gyártása is körülményesnek számított, de a fő nehézséget az elégtelen látási és hallási viszonyok okozták. Emellett a nehéz sisak viselése kényelmetlen is volt: a melegben gyorsan befűledt. Mivel a fejlesztési kísérletek (a sisak tetejének megemlése, szellőző kialakítása) nem vezettek érdemi eredményre, a korinthusi sisakot lassan felváltotta a koronaszzerű, egyszerű kör alapú bronz sisak (πίλος), mely kevesebb védelmet biztosított ugyan, súlya is könnyebb volt (1 kg körül), viselése is kényelmesebbnek számított.

A testet védő páncélnak (θώραξ) szintén több fajtája ismert. A korai, kizárólag bronzból készült, ún. harangalakú mellvértbe alulról bújtak. Tulajdonképpen két domború, egymásba fűzött bronzlemezéből (γύαλα) készült. A VI. századtól tűnt fel a szebben kivitelezett változata, az ún. „izmolt” vért, melynek elülső felületét a felsőtest izmainak ábrázolása díszítette. A harangpáncél hátránya, hogy a mozgást tetemes súlyával nehezkesse tette, továbbá az alsótestet védtelenül hagyta. Ezeket a hibákat próbálta kiküszöbölni az ún. összetett vért, melynek alapja egy sok kis darabból összevarrott bőrvért volt. A bőrt többnyire sóval és ecettel kezelték (σπολάς), majd len réteggel erősítették (λινοθώραξ). A védelem hatékonyságát fémlamellák felvarrásával kívánták elérni. A fémlamezeket elsősorban a has tájékára, esetleg a comb közepéig érő, szoknyaszerű részre erősítették. Későbbi újításnak tekinthetjük a hosszú, szárny formájú vállvédőt (ἔπωμιδες). A sok darabból készített, flexibilis vért nagyban könnyítette a mozgást (vonulás, ülés, térdelés, futás), de közben hatékony védelmet biztosított. Ez a típus a VI. század második negyedétől kezd elterjedni.

A védőfelszerelés fontos része a korai archaikus kortól egészen a késő hellénizmusig a sípcsontvédő vagy lábvért, a *knémis* (κνημίς). A *knémis* mindössze egy vékony bronzlemez, mely a térdtől a bokáig védte a harcos lábát. A vékonysága miatt hajlékony bronzlemez külön biztosítás nélkül, mindössze kézzel eligazítva illesztették a lábhoz. Később már eleve a lábizom formájára igazították a vértet, majd vékony bőrszíjjal kötözték

a lábhoz. Előfordult, hogy csak a pajzstartó kézhez tartozó bal lábon hordtak lábvértet. Egyéb kiegészítők voltak még az alkarvédő, combvért, lábfejevért. Az vérték többségét béléssel ellátva, illetve a testhez rögzítve viselték.

Rátérve a szöveges forrásokra időrendbe haladva fogom ismertetni mit ír a szerző a hoplon, pajzs vagy fegyver vonatkozásában.

Hérodotos a *hoplont* pajzs jelentésében nem említi, helyette az *aspist* használja majd minden esetben (egyszer a *sakos* (σάκος) és négyszer a *gerron* (γέρον) vesszőből font pajzsot) akkor is, ha kisebb, akkor is, ha hoplita pajzsról van szó. A *holpon/holpa* viszont nála is megjelenik, mint fegyverzet-vértezet több helyen is. Illetve szintén ez a szó a maga kötélt, speciálisabb esetben, hídkötélt jelentésben.

Thukydides már bonyolultabb kérdés. A hoplon jelentése a felfegyverzett embereket, katonákat, illetve magát a fegyvert jelenti nála. A pajzsot jelentő szónál szintén az *aspis* használja. E mellett a hoplon mint fegyverzet és páncélzat értelemben szerepel. A problémás szakasz Thukydides 7, 75 alatt olvashatjuk, melyről régen úgy hivatkoztak, mint az első említése a *hoplonnak* pajzs jelentésben. Viszont újabb kutatások azt bizonyítják, hogy ez a rész nem lehet szigorúan véve csak a kerek pajzsról értelmezni. Ezért itt is fegyverek fegyverzet, fordítás javasolt.

Tehát az első pajzs lejelentést Xenophónnál olvashatjuk. Persze nála sem lehet kijelenteni, hogy a *hoplonnak* pajzs jelentése lenne minden esetben. Sőt Xenophón elég következtetlően használja ezt a terminust. Látszik, hogy ő is a megszokott *aspis* kifejezést részesíti előnyben, két kivétellel. Az első kivétel az ominózus pajzskészítés leírása, ahol szépen látszik, hogy a *hoplon* itt a pajzsról értendő. Ezen kívül még egy helyen találkozunk a pajzs jelentéssel, viszont ebben a részben az *aspis* szó is szerepel ugyanolyan értelemben, így elég zavaros az értelmezés. A többi *hoplon* említés pedig már a megszokott fegyver illetve fegyverzet értelemben fordítható.

Diodóros még egy csavart helyez a problémakörbe, mikor is Iphikratés hadseregreformjáról ír, az a paradoxon olvasható, a *peltastések*, a *peltéről* kapták nevüket, ahogy a *hopliták* a pajzsról (*aspis*) és nem a *hoplont* ír. Hasonlóan Nepos rövid életrajzához. Ez a diodórosi kijelentés lehetett az egyike annak, hogy a későbbi szerzők már, mint pajzs értelemben használták a hoplon kifejezést, mert könnyen levezethették, ha a *pelté* után *peltastés* a könnyebb fegyverzetű gyalogos katona, akkor csak a *hoplon* után lehet *hoplités* elnevezés, és ezért pajzsról kapták volna nevük. Köztudott, hogy Diodóros nem mindig a legnagyobb megbízhatóságú szerző, és ezt a kijelentését is könnyelműnek érzem.

Összességében tehát nem bizonyított, hogy a *hopliták* a kerek pajzsról kapták a nevüket, sőt, valószínűbbnek látszik, hogy a *hoplita* szó a *hoplon* eredeti, „felszerelés” „fegyverzet” „vértezet” „eszköz” jelentéséből származik, amennyiben a kérdéses felszerelésen a nehézfegyverzetű katonát a könnyűfegyverzetűtől megkülönböztető pajzsot, mellvértet, sisakot esetleg lábvértet értjük. Továbbá az nem jelenthetjük ki, hogy a *hoplonnak* ne lett volna pajzs értelme, már csak a több pajzstól való megkülönböztetés céljából, de az hogy a klasszikus hoplita kor írói nem használják külön, valószínű, hogy ez későbbi értelmezésnek kell vennünk. Vagy Xenophón pajzsleírását vették alapul, esetleg Diodóros kijelentését, végül a hagyomány és a történetírás is a *hoplont* pajzs jelentéssel használta. Egy szóval a *hopliták* az egész nehéz fegyverzetükről kaphatták a nevüket nem csupán az általuk használt pajzsról.

Irodalom

Források

Diodóros: *Bibliothéké Historiké*
 Hérodotos: *A görög-perzsa háború*
 Homéros: *Iliász, Odüsszeia*
 Nepos: *Híres férfiak*
 Pausanias: *Görögország leírása*
 Thukydídés: *A peloponnésosi háború*
 Xenophón: *Hellénika, Kürosz nevelkedése*

Szakirodalom

ANDERSON, J. K.: Hoplite weapons and offensive arms. In: HANSON, V. D.: *Hoplites. The Classical Greek Battle Experience*. New York 1993, 15–37.
 ANDERSON, J. K.: *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon*. Berkeley 1970.
 CARTLEDGE, P.: Hoplites and Heroes: Sparta's Contribution to the Technique of Ancient Warfare. *JHS* 97 (1977) 11–27.
 CAWKWELL, G. L.: Orthodoxy and Hoplites. *CQ* 39 (1989) 375–389.
 HAMMOND, N. G. L.: *A History of Greece to 322 B. C.* Oxford 1986.
 HANSON, V. D.: *The Western Way of War. Infantry Battle in Classical Greece*. Oxford-New York 1989.
 HORNBLOWER, S.: *A Commentary on Thucydides. Volume III. Books 5.25–8.109*. Oxford-New York 2008.
 HOW, W. W. – WELLS, J.: *A Commentary on Herodotus in Two Volumes. Volume II. (Books V–IX)*. Oxford-New York 1991.
 LAZENBY, J. F. – WHITEHEAD, D.: The Myth of the Hoplite's Hoplon. *CQ* 46 (1996) 27–33.
 NÉMETH Gy.: *A polisok világa*. Budapest 1999.
 SCHWARTZ, A.: *Reinstating the Hoplite. Arm, Armour and Phalanx Fighting in Archaic and Classical Greece*. Stuttgart 2009.
 SNODGRASS, A. M.: *Arms and Armour of the Greeks*. London 1967.
 STYLIANOU, P. J.: *A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15*. Oxford 2007.

Hoplion and hoplite – Problems of terminology

“The hoplites had received their name about their shield” , would it have been? After a brief mention of literature I deal with purport (meaning) of the word *hoplon*. Then I present the shield and the armor of heavily armed soldiers. I try to answer the question with phrasing and translation analysis of major ancient historians (Herodotus, Thucydides, Xenophon, Diodorus) like who, how often and in what sense has used the term *hoplon-hoplita*. In the end I summarize the received information from the sources.